

Otázka, *kdo* k lidu hovoří, je jistě na místě. V osmašedesátém se říkalo, že nová politika vyžaduje nové lidi. A to je ovšem zásada velice obecná. Ale to neznamená, že k lidu nemohou hovořit lidé, jejichž tváře vůbec nejsou nové. Jde o to, co skutečně říkají, tj. co dělají. Miloš Kopecký ironizuje nové myslitele, jimiž najednou tato země oplývá, a zjišťuje, že při bližším pohledu se ukážou tváře včerejších nemyslitelů. Jenže *kdo* je „myslitel“ a *kdo* „nemyslitel“? V posledku se to ukáže až při opravdové konfrontaci názorů. Nejdůležitější je proto *nynti* to, aby mohl mluvit každý, kdo má co říci.

Chce-li vláda dosáhnout skutečného obratu k demokracii, pak se nemůže vyhnout kroku, který je stejně prostý jako závažný: musí uznat, že nezávislá občanská iniciativa Charta 77 je legitimní součástí našeho veřejného a politického života. Jinými slovy: musí uznat, že právo mluvit má *každý*, kdo má co říci.

Jakési krůčky tímto směrem se udělaly. Ale ty je třeba dovést do jednoznačného konce.

Vládě této země je třeba neustále připomínat, že důvěra v její schopnost dobře vládnout je otřesena v míře, kterou ani nelze vyjádřit. Odpovědnost za to nesou především vedoucí grémia vládnoucí strany. Ta musí začít hovořit skutečně novou řečí. Všichni se musíme učit demokracii, praví Slovo Charty 77 ke spoluobčanům. Ale to neznamená nutit se poslušně poslouchat toho, kdo už není s to nic nového říci. Občan má právo prázdným řečem oponovat. A nejen to. Je to i jeho povinnost.

Občan, který nechce čekat, až mu demokracii daruje Michail Gorbačov při nějaké své příští návštěvě v Československu, vyvodí z této své povinnosti závěr: nastoupí *svou* cestu k občanské kuráži. V okamžiku, kdy ji nastupuje, *trhá* čas oponou. V okamžiku, kdy ji nastoupí rozhodná většina občanů, čas oponou *trhne*!

Rozmlouvali Jiří Kratochvíl a Milan Uhde.

(Výňatek z rozhovoru, otištěného v samizdatové publikaci „Obsah“.)

MILAN HÜBL

„Glasnost“ v různém pojetí a interpretaci

„Glasnost“ v nejrůznějším pojetí, překladu i interpretaci se stala jedním z nejužívanějších slov politického slovníku nejen v ruštině, zejména od roku 1986-87. Dříve byla slovem i v ruštině málo používaným a mimo ruskou jazykovou oblast prakticky neznámým. Kde se vlastně „glasnost“ vzala? V roce 1971 ji žádal ruský matematik a básník Alexander Jesenin-Volpin, jeden ze sovětských disidentů. Tehdy byl pojímán požadavek „glasnosti“ jako oprávnění uznaná práva podle určitých regulí hájit. Nebylo myšleno jako heslo moci, ale naopak jako prostředek jejího ukáznění v osvětlené společnosti. Teprve časem se posunulo do mocenské sféry a stalo se oficiálním heslem politického vedení KSSS a SSSR. Než „glasnost“ přešla od Jesenina-Volpina ke Gorbačovovi, urazila drahý kus cesty a dostalo se jí nejrůznějších interpretací a tato proměnnost interpretací je s „glasností“ spojována i nadále. Je to dáno růzností cílů i zájmů těch, kdo se ke „glasnosti“ hlásí i se jí dovolávají. Jako každý výraz politické terminologie může být nástrojem nejrůznějších záměrů. Prostě platí, že když dva říkají totéž, není a nemusí to být totéž. Žel i zde jsme byli nejednou svědky toho, jak konzumenti hesla si ho nejen pro sebe vykládali po svém, ale domnívali se mu tak rozumět i v oficiální interpretaci. Konkrétně se domnívali, že Gorbačov ho chápe tak, jako kdysi Jesenin-Volpin a jsou pak vyvedeni z míry, když zjistí omyl — samozřejmě svůj i když ho pak přičítají Gorbačovovi či jiným.

Tak Gorbačovova odpověď americkým novinářům na tiskové konferenci ve Washingtonu na dotaz, zda je potlačování demonstrací slučitelné s „glasností“, odpověděl bez váhání: „V tom případě probíhalo všechno normálně, v souladu se zákonem a incident skončil“ (RP 14. 12. 1987, str. 7). Nevím, proč tím někdo byl překvapen či dokonce zaskočen, když tato interpretace se ustálila přinejmenším od podzimu 1987. Když byl Jelcin zbavován funkce prvního tajemníka městského výboru v Moskvě, byl přítomnými odsuzován za své vystoupení na říjnovém zasedání ÚV KSSS, ač převážná většina jeho text neznala. Nikdo v rámci „glasnosti“ nežádal zveřejnění textu dříve, než se k němu vysloví. A pokud jde o zákaz či potlačení demonstrací, byla jich v poslední době v SSSR řada, ať již šlo o akce Tatarů, Židů nebo v baltických republikách. Když např. skupina Helsinky 86 vydala v Rize Manifest s výzvou k demonstracím na den 18. 11. 1987 na náměstí Svobody, byl střed Rigy v tento den blokován kordóny bezpečnosti a milice tak, že se tam nedostali ti, kdo chtěli demonstrovat proti „rusifikaci“ Lotyšska apod. Naopak se v historickém jádru konala desetitisícová demonstrace proti americkému vměšování do vnitřních lotyšských záležitostí, na které byla přijata rezoluce: „Prohlašujeme, že nedovolíme pozvednout ruku proti přestavbě, demokratizaci a veřejné informovanosti; nedovolíme spekulovat a hrát si s našimi problémy. Rozhodně prohlašujeme, že proti socialismu, proti tomu, co jsme si vydobyli v letech sovětské moci v Lotyšsku, nedovolíme nikomu vystupovat!“ (Moskovskije novosti č. 48, Otvět. str. 4). Podobně byla v Moskvě činnost skupiny „Glasnost“ (něco jako K 231 roku 1968 v Československu) označena za ilegální. Zato se 10. 12. konal v Moskvě oficiální mitink ke Dni lidských práv „za účasti stranických a státních činitelů, zástupců společenských organizací a veřejnosti“ (RP 11. 12. 1987).

Bílá místa a černé skvrny v historii

O „bílých místech“ v historii se ponejvíce mluví v SSSR. O Stalinovi, o Polsku, o vzájemných vztazích. Pojem je převzat z geografie, přesněji vlastně z kartografie. Na starých středověkých mapách evropských mořeplavců, kdy vnitrozemí objevených kontinentů, třeba Afriky, nebylo dosti prozkoumané, si kartografové pomáhali tím, že nechávali neprobádané oblasti nezakreslené, s bílými místy, a někdy ještě připojili poznámku „hic sunt leones“ (zde jsou lvi). Nyní se tohoto výrazu používá v přeneseném smyslu v historiografii. Není to ovšem dosti přesné označení, neboť často jde o jevy či události neznámé — o moskevských procesech rozhodně nelze říci, že jsou neznámé — mluví se eufemisticky o „bílých místech“, aby se nemuselo říci popravdě, že jde o „černé skvrny“ v dějinách.

Sovětský historik Nikolaj Maslov, vedoucí katedry dějin KSSS na Akademii společenských věd ÚV KSSS v Moskvě, poskytl interview redakci západoněmeckého deníku Frankfurter Rundschau (2. listopadu) o „bílých místech“ a odpersonalizování dějin za Stalina, které přetrvávalo vlastně až dosud. V důsledku toho však vyznívaly dějiny Řijna „tak, že Lenin, obklopen samými nepřáteli lidu“ vedl revoluci. Sňali jsme etiketu „nepřítel lidu“ ze všech politiků, kteří sehráli veřejnou roli v našich dějinách. Můžeme říci, že nebyli ani vyzvědači ve službách cizích mocností, ani diverzanty, ani vrahy . . . měli své představy o výstavbě socialismu, měli své ambice, a kladli odpor generální linii, jak ji především reprezentoval Stalin. Ideový boj s nimi byl proto oprávněný, ale způsob, jak byli charakterizováni v době procesů ve třicátých letech, byl nesprávný — (. . . kromě Trockého, který byl zavražděn v Mexiku, všichni ostatní byli zastřeleni na základě soudních rozsudků v letech 1936-37. Dalo by se k tomu ledacos podotknout, zejména k přežívajícímu pojetí politického boje a vnitrostranických konfliktů, jak se projevuje u Maslova, ale i u jiných vystupujících autorů, třeba v Ogoňku. Ale to snad až později, teď mi jde o něco jiného).

Maslov rovněž uznává, že vážnou, dosud trvající překážkou „glasnosti“ v historiografii je, že trvá nedostupnost pramenů a fondů k této problematice. Maslov soudí, že na rozdíl od spisovatele, který se může nechat vést svou intuicí a dát unášet fantazii, jako třeba Arbatov, historik tak postupovat nemůže; musí se ve své práci opírat o doložená fakta, k těm se však bez otevření archivů není s to dostat. (Problém bude ještě složitější potud, že ne všechna dokumentace se zachovala a ne vše se vůbec dávalo na papír, mnohé bylo uloženo ústně bez svědků atd.)

Maslov charakterizuje Chruščova jako pozitivní postavu sovětských dějin, neboť měl odvahu nastolit problém Stalina a jeho kultu. Rehabilitoval oběti a pokud přežily, propustil je z táborů. Dal také rolníkům osobní průkazy a umožnil jim volněji se pohybovat, když do té doby jako nevolníci nesměli bez souhlasu vrchnosti opustit své vsi.

Chruščov chtěl také rozbit starý mocenský aparát (rajkomy, obkomy) a tím zlomit jeho odpor proti likvidaci kultu osobnosti. Řijnové plénum v roce 1964, kdy byl Chruščov zbaven moci a jeho funkci převzal Brežněv, bylo dilem reakce aparátu na tuto Chruščovovu činnost. Brežněv byl generálním sekretářem aparátu. Znovu upevnil jeho moc a dal mu takovou nekontrolovatelnou volnost jednání, že to vedlo k degeneraci aparátu a jeho morálnímu rozkladu. Na dotaz redaktora, zda totéž nyní nehrozi Gorbačovovi, Maslov odpověděl, že správní aparát má 18,5 miliónů členů, tj. 15% všech zaměstnaných! Ti nejsou ani v nejmenším zainteresováni na realizaci přestavby. . . . Soudím, že ti lidé by měli odejít z vedení. (Neříká ovšem, jak toho dosáhnout, nemá-li se zůstat u zbožných přání).

Básník Vozněsenskiij vidí současnou situaci v SSSR ještě dramatičtější, jak to naplno vyjádřil v interview pro Corriere della sera (4. 11. 1987). Na dotaz, jak silní jsou v literatuře odpůrci „glasnosti“, řekl: „Dnes to nejsou státní cenzori, ale sami spisovatelé, neboť mnozí se bojí konkurence nadanějších.“ Interviewující redaktor cituje výroky odpůrců „glasnosti“, jako je Sidorov, že „glasnost“ je literární Černobyl, nebo Bondarev, že stoupencům „glasnosti“ je nutno připravit Stalingrad, a ptá se, zda je přestavba a politika glasnosti neodvratná a zda jí právě nyní nehrozi to, co Chruščovovi, načež mu Vozněsenskiij odpovídá: „Nejsem dnes s to odpovědět na tuto otázku. Jsme svědky, jak revoluce, tak kontrarevoluce. Která zvítězí? Je předčasné dávat odpověď. Kdo sleduje přestavbu zvenku, může mít dojem, že všechno probíhá v bezstarostné náladě a že diskuse je opravdově demokratická. Ve skutečnosti probíhá zápas na život a na smrt a to vůbec ne jen v přeneseném smyslu. Dostávám mnohé dopisy od ultranacionalistů a antisemitů (Pamjať apod.), kde mi vyhrožují zavražděním, protože jsem se „zaprodal Židům“. Zatím jsou to zkoušky, jak mne zastrašit. Ale co se stane, jestli protivníci reformem zvítězí? Rozhodl jsem se proto přes lákavá pozvání nevyjíždět ze země, dokud se situace nevyjasní. Mnohému nerozumím, ale vím, že boj je nutno svést tady a ne venku. Zvláště, když i mnozí prostí lidé silně podléhají argumentaci konzervativců. Stupňující se provokace konzervativců jsou velmi dotěrné. Je to situace, kde nejen mnozí jsou pro přestavbu, ale mnozí ji stále tvrději potírají.

Potvrzuje to i vývoj událostí v SSSR za poslední týdny. Redaktor a člen redakční rady předního sovětského literárního měsíčníku Novyj mir Streljanyj byl odvolán poté, co vystoupil na besedě, uspořádané na moskevské univerzitě. Ličil situaci velmi dramatičticky: „Stojíme na pokraji propasti, kterou nejde přeskocit na dvakrát. Největším nebezpečím pro přestavbu je zpomalování tempa změn. Chceme-li jíst vlastní, a ne americký chléb, musíme mít nezávislý tisk. Zachování statu quo povede dříve nebo později, ale nejpozději koncem devadesátých let k úpadku a rozkladu. Gorbačov tím, že zpomaluje přestavbu, zpomaluje i rozšíření její sociální základny. To může vést ke zkáze celé věci i samotného Gorbačova. (Příznačná je v tomto smyslu výměna názorů mezi šéfredaktorem Nového míru Sergejem Zalyginem a Gorbačovem. Zalygin: „Každá chyba, kterou uděláme, pracuje proti demokracii.“ Gorbačov: „Oni čekají na vaše i naše chyby.“ Kdo jsou to, ti oni?)

„Oni“ se již ozývají, stále otevřeněji a agresivněji. Dosud nejuťočněji vystoupili v těchto dnech na stránkách nového čísla měsíčníku Oktjabr. Na šestnácti stránkách zveřejňuje dopisy čtenářů z onoho tábora, kteří zuřivě protestují proti destalinizaci a všemu kritickému, co se říká a zveřejňuje proti Stalinovi. A neméně rezolutně

odmítají pozitivní hodnocení XX. sjezdu KSSS a N. S. Chruščova. Tvrdí, že Chruščov ve spojení s některými spisovateli a hlavně sionisty kritikou Stalina otevřel brány kontrarevoluci, jejíž vítězství v SSSR, jejíž vítězství v SSSR odvrátilo teprve jeho sesazení v roce 1964! Potvrdil to prý nejen odstup času, ale hlavně současné zkušenosti obdobného rázu. Analogizující a aktualizační akcent těchto protestů lze shrnout do výroku: „Říkáme Chruščov, myslíme Gorbačov!“

A do kontextu těchto jevů si zasadíme i komentář Borise Kozlova v Novoje vremja č. 49, přetištěný v RP 9. 12. 1987: Včera, dnes a zítra.“ Podává v něm velmi zjednodušenou interpretaci Pražského jara 1968. Tvrdí zejména, že prý KSC tehdy nepředložila svůj vlastní jasný program (Akční program si asi vypůjčila?) Ale čeká od autora, který si dovoli tvrdit, že Ota Šik se potom uchýlil do USA (to RP raději vypustilo!), účtu k faktům jako minimální znak „glasnosti“, zřejmě nelze. Leda, že by dokázal, že Basilej a St. Gallen už není ve Švýcarsku, ale patří do USA.

„Skansen blbů v srdci Evropy“ ?

Jsme opravdu jen „skansen blbů v srdci Evropy“, jak se to říká v divadelní hře „Záhadné povahy“ (Ha-Divadlo)? Hraje se o Sabinovi a jeho době. Ukazuje se tam, jak lidé, když ztrácejí integritu osobnosti, jednají jako Kašpárky a Kalupinky a stávají se z nich zaměnitelní klauni. Na scéně „nekamenných“ divadel je přítom každá postava zaměnitelná jinou a hra může pokračovat dál podle stejného scénáře a jen prohozených partesů! A život denně skýtá důkazy o tom, jak to neplatí jen na prknech divadelního jeviště, ale především na jevišti života veřejného a někdy i neveřejného.

Když nastane ta chvíle, ten, kdo dosud byl vydáván za nejmoudřejšího a nejprozíravějšího, je nahrazen jiným nej... nej... a karusel se točí dál. Zdánlivě se naplní přání, jež nedávno vyslovil jeden divadelník: I zde se problémy odkládají se slovy, *počkáme až přijde* (nový šéf tělesa, nový direktor, inspektor, tajemník). Nevím, zda by si nyní troufl říci, že již nastává čas, kdy už v řízení přestane dřepět zdejší nekompetentnost a kdy se budeme posunovat vpřed bez batohu restů minulosti, které jsme dosud nesli na zádech. Roli piště z Hammeln může převzít jiný představitel, který má pevnější nátisk a silnější dech a tak přebírá z ochablých rukou štafetový kolík jako žezlo, aby je držel pevnou až tvrdou rukou. Jsou ovšem i takoví optimisté, kteří se domnívají, že každá změna je dobrá, jen když se aspoň něco děje. Škoda, že si přitom nekladou otázku, ale kam to všechno spěje. Možná, že by jim optimismu ubylo. Ale dá se ta má námitka odbýt poukazem na můj černo-šedý zákal, jehož optikou nazírám scénu veřejného života. Budiž!

Vybavuji si v mysli scénu, jak jsem kdysi v srpnu 1968 na dáčce (Cholodnaja řečka u Gagry) viděl „chazja-jinův“ velký ruský kulečník, mnohonásobně větší než je stůl obvyklého evropského biliáru, s více figurkami a koulemi, a začal jsem chápat, že se hraje podle jiných pravidel, než jaká my známe. Nevím, zda se je aspoň dodatečně naučíme chápat. Uplatňovat je však nám není a ani už nebude dáno.

18. 12. 1987

(Otištěno bez vědomí autora.)

GLOSA (1)

(Glosy 1-3 z října až prosince 1987, které najdete v tomto čísle, napsal EDUDANT)

Čím je člověk starší, tím hůř se potýká s vlastní skepsí. Už nemyslí ani tak na sebe, ale na ty děti, jestli to mají mít taky tak po... Jak to onehdy charakterizoval můj další známý — úředník Pepa: „Nemohu si stěžovat, materiálně mi vlastně nic nechybí, na ten Západ se nakonec taky podívám, nikdo mě nijak zvlášť nepronásleduje, asi se mi daří dobře, ale přesto je to všechno na hovno.“ A Jaromír Nohavica nám k tomu zpívá: „Svobodu, svobodu, svoboděnkou, bez kříže, bez kata, ratatata.“

A tak někteří z nás se utápí ve skepsí. Jiní zas spokojeně přežvykují vepřové v panelácích. A pak je zde ta neuvěřitelná zcela miniaturní část, která přišla postát na Staroměstské náměstí k Husovi ke Dni lidských práv. I když tam se zas tak miniaturní nezdála. Odhadl jsem to na dva tisíce lidí, kteří se nachumlali k Husovu pomníku (některé odhady byly vyšší). Jestli se nějak projevovali, nebylo slyšet, protože vedle nich stály obří reprobedny, z nichž neuvěřitelně nahlas řvala jedna barová melodie za druhou. (Kolík jen rockových akcí zakázali právě kvůli hluku.) Náměstí a přilehlé ulice byly plné uniformovaných i těch druhých policajtů. Bylo jich skoro tolik, co „výtržníků“. Jak už jsem řekl, kromě muziky nebylo slyšet nic, jen občas náznaky jakéhosi skandování, které pocházelo z centra shromážděného zástupu. Všichni nachumlaní byli také obráceni do středu. Chtěl jsem vidět ono centrum, a tak jsem vylezl na improvizované podium Čedoku, které tam nepochopitelně stálo poblíž. Ať jsem si namáhal oči sebevíc, žádné centrum jsem neobjevil. Snad kdybych pronikl mezi nachumlané. Tam se mi nechtělo. Zůstal jsem raději součástí pozorovatelů, kteří v hojném počtu s pobaveným výrazem sledovali produkci na cestě za vánočními dárky. Co je tak mohlo pobavit na tom, jak na pár mirumilovných nešťastníků vyrukuje pohotovostní pluk města Prahy? Proč jsem i já měl pobavený výraz, když jsem vůbec pobaven nebyl? Zřejmě je to naše maska, kterou nasazujeme, když se naivní pravda postaví obuškům.

Demonstrace trvala tři hodiny. Policie mnoho lidí odvedla, všechny propustila. Není znám žádný případ násilí. Totiž ze strany manifestantů.